

Историјски институт
Зборник радова, књ. 37
Институт за славистику Руске академије наука

РУСИЈА/СССР И ДРЖАВНОСТ СРБИЈЕ/ЈУГОСЛАВИЈЕ

Одговорни уредник
Срђан РУДИЋ, Историјски институт Београд
Константин В. НИКИФОРОВ, Институт за славистику Руске академије наука

Уредник
Јована БЛАЖИЋ ПЕЈИЋ, Историјски институт Београд

Београд
2018.

Јована БЛАЖИЋ ПЕЈИЋ

РУСИЈА И ПРОСВЕТНО ПИТАЊЕ КОД СРБА (1856–1878)*

Апстракт: Међународна изолација после 1856. године условила је промену спољнополитичког курса и већу ангажованост Русије на Балкану. У раду се преиспитује деловање Русије, када је реч о просвети српског народа широм Балканског полуострва, односно анализира њена улога у погледу школовања српских питомаца у Русији, и то у периоду „од Париза до Берлина“ (1856–1878). Рад се заснива на, претежно необјављеној, обимној архивској грађи, српске, руске и бугарске провинијенције.

Кључне речи: Србија, Русија, просвета, питомци, Московски словенски добротворни комитет, митрополит Михаило, Нил Александрович Попов.

Од времена Париског мировног конгреса (1856), Русија је видала „кримске ране“, радила на снажењу „споља и изнутра“, и веома живо се заинтересовала за судбине балканских народа. „Модни питомец, пријатељ високог друштва, по обичају изванредан посматрач“,¹ како је то Пушкин забележио, Александар Михајлович Горчаков, новоименовани министар спољних послова, јачање и ширење руског утицаја међу балканским народима, видео је као сигуран пут за поновни повратак Русије на међународну европску позорницу. С тим у вези, као један од начина, било је снажење руског фактора путем образовања, директан уплив у просветне системе Срба и Бугара, које се показало као веома корисно, а „неагресивно“ средство пропаганде. Стога, поред финанси-

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804–1918): Подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

¹ Из „Послание к кн. Горчакову“ (1819): А. С. Пушкин, *Стихотворения 1813–1820*, Полное собрание сочинений в десяти томах, I, Ленинград 1977, 335–336.

рања обнављања и отварања школа, читаоница, библиотека, поред помоћи богословијама и школама у новцу, књигама и материјалу, у току шесте, а нарочито седме и осме деценије XIX века, непрекидно се радило на улагању и привлачењу што већег броја јужнословенских питомаца ради школовања у Русији, те и Срба из свих крајева Балканског полуострва. Крајњи циљ било је стварање подобне интелектуалне елите за потенцијалне агенте и просветни кадар за све крајеве насељене јужнословенским народима, нарочито оне које су се налазили у оквиру Османског царства.

Иако и од раније заинтересовани за просветно питање код Срба, од 1856. године почињу активније и организованије деловање, не само руска влада, већ и руско јавно мњење. С почетка 1857. године, кијевске, харковске и одеске образовне институције, и званично отварају своја врата за све Јужне Словене,² а годину дана касније, заслугама попечитеља Московског школског округа, те министра просвете, Јевграфа Петровића Коваљевског, и оне у Москви.³ Од септембра 1860. године, а по наређењу цара Александра II, Министарство просвете је за потребе школовања Јужних Словена у Русији издвајало 5.000 рубаља годишње.⁴ Истовремено, по узору на Петроградско словенско друштво, уз царско одобрење и подршку руске владе, односно кнеза Горчакова, неколицина интелектуалаца, углавном словенофилске оријентације, окупљена око Московског универзитета, 7. фебруара 1858. године, основала је Московски словенски добротворни комитет, као друштвену организацију за помагање јужнословенских народа, нарочито у домену просвете, која је, већ по оснивању, стављена под надзор Азијског департмана Министарства спољних послова.⁵ Московски словенски добротворни комитет, у тесној сарадњи са Азијским департманом МИД-а, Министарством просвете и Светим Синодом Руске православне цркве, свесрдно је помагао школовање Срба и Бугара, па у том погледу био и

² Центральный государственный архив города Москвы (даље: ЦГА Москвы), Ф. 459, Оп. 2, Д. 2215, Л. 1–2. А. С. Норов – Н. Р. Ребиндер, 31. децембар 1856.

³ ЦГА Москвы, Ф. 459, Оп. 2, Д. 2215, Л. 5–5 об. А. С. Норов – В. Дашков, 31. децембар 1857; Јевграф П. Коваљевски – Директори московских образовних институција, 27. јануар 1858, Москва – Србија, Београд – Русија: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804–1878, II, прир. М. Јовановић, А. Тимофејев, Љ. Кузмичева и Е. Иванова, Београд–Москва 2011, 211–212.

⁴ Российский государственный исторический архив (даље: РГИА), Ф. 733, Оп. 147, Д. 15, Л. 373–373 об. М. Х. Рејтерн – А. В. Головин, 14. септембар 1863.

⁵ Рукописный отдел Института русской литературы (Пушкинского дома) Российской академии наук (даље: РО ИРЛИ РАН), Ф. 3, Оп. 5, Д. 21, Л. 1–2 об. А. М. Горчаков – Јевграф П. Коваљевски, 25. јануар 1858.

далеко најангажованији. Не само да су водили рачуна и помагали сопствене, већ и државне питомце и питомце добротвора, али и оне који су се сами финансирани. У почетку, и руска влада и Московски словенски добротворни комитет издвајали су више новца за бугарске питомце,⁶ па је тако Министарство просвете 1862. године, од издвојених 6.350 рубаља за школовање Јужних Словена, само 700 рубаља потрошило на Србе.⁷ Исте године, на основу царског одобрења, због повољне климе за центар образовања Јужних Словена одређена је Николајевска гимназија и Новоруски универзитет у Одеси, а 1863. године, на препоруку Министарства спољних послова, решено је да се при Николајевској гимназији отвори пансион за српске и бугарске питомце. За надзорника је постављен Бугарин Тодор Минков,⁸ као државни чиновник са посебним овлашћењима при Министарству просвете, који је по њима „био високо образован, а правилно политички оријентисан и предан Русији“.⁹ Године 1865. руска влада је разрадила програм школовања за српске и бугарске питомце. Државне питомце требало је сместити у пансион при Николајевској гимназији и дати им стипендију. Они су морали да буду узраста од девет до дванаест година, уз услов, да умеју да читају и пишу, и да познају основна правила аритметике. Планирано је увођење допунских предавања матерњег језика, и за студенте, увођење предавања латинског језика. За питомце који ступају на универзитет одређена је стипендија од 250 рубаља, а сва питања везана за питомце поверена су одеском генерал-губернатору и Азијском департману МИД-а.¹⁰ Године 1866. Николајевски државни пансион је затворен и уместо њега наредне године отворен пансион Минкова тзв. Јужнословенски пансион.¹¹ Од стране руске владе наведено је да су

⁶ У првим годинама, Московски словенски добротворни комитет концентрисао се на школовање Бугара: С. А. Никитин, *Славянские комитеты в России в 1858–1876 годах*, Москва 1960, 93–110.

⁷ РГИА, Ф. 733, Оп. 147, Д. 15, Л. 373–373 об. М. Х. Рејтерн – А. В. Головнин, 14. септембар 1863.

⁸ П. Н. Стремоухов – Б. А. Глазенап, *Петроград, 3. мај 1865*, Русија и бугарското национално-освободително движење 1856/1876. Документи и материјали: јануари 1864–мај 1867, II, съставители К. Възвџова-Каратеодорова, Н. Жечев, З. Маркова, А. Меламед, Т. Попсавава, В. Тонев, М. Бирман, Н. В. Зуева, Л. Степанова, Е. М. Шатохина, Софија 1990, 179–180.

⁹ *Белешка Азијског депармана МИД-а о школовању Словена у Русији, Петроград, јануар 1865. Исто*, 150–154.

¹⁰ *Министарство просвете – Д. С. Левшин, 26. мај 1866*, Москва – Србија, Београд – Русија: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804–1878, II, 226–229.

¹¹ Више о пансиону Минкова: Р. Бицаева-Стоянова, *Јужнославјански пансион Тодора Минкова*, *Bulgarian Historical Review* 1–2 (2003) 179–185.

подржали настојања Минкова да за своје новце оснује приватан пансион, који је требало да окупи и државне и приватне питомце Николајевске гимназије, и то не само јужнословенске, већ и друге православне народе, а сама руска влада предвидела је не мање од петнаест стипендија.¹² Године 1867. Азијски департман МИД-а затражио је од руских представника на Балкану да огласе отварање пансиона и позову све заинтересоване кандидате који би се сами финансирани.¹³ Неколико година касније, Јужнословенски пансион у Николајеву послужиће као модел за отварање школе и пансиона при Алексејевском женском манастиру.

Од 1863. године, број Срба на школовању у Русији почео је да расте. И руска влада и Московски словенски добротворни комитет интезивирали су своје деловање, а као оправдање овакве политике, директор Азијског департмана МИД-а Петар Николајевич Стремоухов изнео је да је просто излишно доказивати потребе и користи школовања Јужних Словена у Русији, „јер повезани са нама нитима религије и племенског јединства, они су се увек окретали према Русији и од ње тражили заштиту и покровитељство, на шта западне земље никад нису гледале позитивно, већ су настојале да те односе поремете“.¹⁴ Председник Московског словенског добротворног комитета Михаил Петрович Погодин ово питање представио је као изврсну потребу, „јер се показало да су јужнословенским народима потребни учитељи, и уопште људи, способни за просветни и културни преображај свог народа“.¹⁵ Деловање Комитета непрестано је било праћено од стране Трећег одељења, нарочито оно на пољу просвете, где су налазили извесне замерке. Године 1869. примећено је да Комитет прави извесна одступања у односу на првобитне циљеве, те да не помаже све Јужне Словене равномерно, да, кад је реч о стипендијама, предност имају Бугари. Наведено је да они тако свађају Србе и Бугаре, а и да председник Комитета Погодин, отворено говори Србима да не треба да се школују већ да се боре. Тврдили су да је Комитет у очима Срба изгубио

¹² РГИА, Ф. 733, Оп. 78, Д. 1069, Л. 2–9 об. Белешка П. Н. Стремоухова, 7. јун 1866.

¹³ Библиотечно-архивско одељење Народног музеја Црне Горе (даље: БАО НМЦГ), Приновљени рукописи, Ф. 15, 1867. Заменик Азијског департмана – К. Д. Петкович, 18. март 1867.

¹⁴ РГИА, Ф. 733, Оп. 78, Д. 1069, Л. 2–9 об. Белешка П. Н. Стремоухова, 7. јун 1866.

¹⁵ [М. П. Погодин, И. С. Аксаков, Ј. О. Ошмјанцев], *Отчёт славянского общества или благотворительного комитета читанный в заседании 1862 г. января 25*, Москва 1862, 1–2.

популарност, што за последицу има да се сваке године број српских питомаца смањује у Москви и Петрограду, док се увећава у Паризу и Бечу. На тај начин, Треће одељење упозоравало је на могуће последице.¹⁶ Године 1874. у Москви је боравило четрдесет и четири словенска питомаца и седамнаест питомица,¹⁷ од тога тридесет и пет Бугара.¹⁸

За време Велике источне кризе, прилози за помоћ Словенима нагло су се увећали, што је омогућило и одобравање већег броја стипендија. Године 1878. Московско словенско добротворно друштво је чак планирало отварање посебне школе за Јужне Словене у Москви, где је требало да предаје српски питомац, кандидат богословља, Светозар Никетић,¹⁹ али како је друштво, након конгреса у Берлину, затворено, од тога се одустало. Од лета 1878. године све послове око школовања питомаца преузели су, под надзором московског генерал-губернатора, бивши чланови друштва, све до оснивања нове организације тзв. Попечитељства за школовање Словена, односно Попечитељства за школовање Словенки.²⁰ Школовање питомаца није увек одговарало сврси, већ је било примера питомаца који су се окретали и против, те жустро критиковали руске власти. Ову појаву Минков је објаснио као последицу школовања без надзора, јер им је допуштано да ван образовних институција раде шта хоће и тако лако потпадну под лош утицај. На тај начин, како је он навео, „стварана је полуинтелигенција која је представљала опасност за сваку државу“. Истовремено, сматрао је да питомци треба да се још као деца упуте у руске школе, јер само школовањем од раног узраста, могу постати људи предани Русији.²¹

¹⁶ Государственный архив Российской Федерации (даље: ГАРФ), Ф. СА 109, Оп. 4, Д. 419, Л. 1–2 об. *Документ о организацији и раду Словенског добротворног комитета, 28. април 1869.*

¹⁷ Българският исторически архив на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методиј“ (даље: НБКМ БИА), Ф. 16, Ед. 169, Л. 45–45 об. *Н. А. Попов – Тодор Бурмов, Москва, 27. новембар 1874.*

¹⁸ НБКМ БИА, Ф. 16, Ед. 169, Л. 47–48 об. *Московски словенски комитет – Тодор Бурмов, 12. децембар 1874.*

¹⁹ Отдел рукописей Российской национальной библиотеки (даље: ОР РНБ), Ф. 52, Д. 70, Л. 41–42. *Светозар Никетић – П. Н. Баћушков, Београд, 31. март 1877.*

²⁰ Попечитељство за школовање Словена као одељење Петроградског словенског добротворног друштва, основано је 1889. године, као друштвена организација за пружање помоћи Словенима који се школују у московским образовним установама у циљу развоја словенске узајамности и духовног јединства Словена са Русијом: Научно-исследовательский отдел рукописей Российской государственной библиотеки (даље: НИОР РГБ), Ф. 278, П. 13, Ед. хр. 2, Л. 1–1 об. *Попечитељство за Словене који су школују у Москви Петроградског словенског добротворног друштва, Москва.*

²¹ НБКМ БИА, Ф. 29, Ед. 1, Л. 1–5 об. *Тодор Минков, Образовање Словена као средство њиховог духовног и политичког зближавања са Русијом, [след 1878–око1887].*

Међу Србима је владало велико интересовање за школовање у иностранству, нарочито у западним земљама. Након што су прве две генерације питомаца руске владе с успехом окончале своје школовање, па вративши се назад, могле да послуже за пример, интересовање Срба за руске образовне установе нагло је порасло. Из те две генерације изнедрили су се утицајнији интелектуалци, касније велики заговорници српско-руског зближавања, попут митрополита Михаила, од Руса означеног за „најзначајнијег студента“,²² затим, Милосава Протића, архимандрита Никанора (Зисића), Алимпија Васиљевића и Панте Срећковића.²³ Од 1856. године, већина српских питомаца школовала се као стипендисти Министарства просвете руске владе и Московског словенског добротворног комитета, те и као стипендисти појединаца-добротвора, најчешће из словенофилског круга. Уз консултовање Азијског департмана МИД-а, све стипендије добијале су се по препоруци, најчешће митрополита Михаила,²⁴ митрополита Илариона или протојереја Михаила Фјодоровича Рајевског. У првим годинама, због климатских услова, српски питомци најчешће су похађали образовне институције Кијева и Одесе, а касније, како је Московски словенски добротворни комитет постајао све снажнији и финансијски стабилнији, слати су чешће у Москву и Петроград. Српски питомци често су се жалили на саме услове, на мале стипендије,²⁵ скупе градове и на храну: „Но једино рана сасвим је слаба, а особито нама, који онака танка јела, ни видели нисмо“.²⁶ Стипендије, у висини 200–250 рубаља годишње, заиста су примане нередовно, па су питомци били приморани или да раде или

²² Архив внешней политики Российской империи (даље: АВПРИ), Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 12757, л. 16–38. *Белешка о Србима који су се школовали у Русији, [1912].*

²³ Године 1846. на молбу митрополита Петра, а уз одобрење цара Николаја I, пут Кијева кренуло је шест питомаца: Милоје Јовановић, Сава Сретеновић, Гаврило Милићевић, Димитрије Нешић, Василије Николајевић и Милосав Протић. Више о томе: Љ. Дурковић-Јакшић, *Први српски питомци богослови у Русији (пре 100 година)*, Гласник: службени лист Српске православне цркве 3 (1945) 32–35. Четири године касније (1850), Кијевску богословију уписала су петорица Срба: Алимпије Васиљевић, Глигорије Златковић, Никола Зисић, Пантелија Срећковић и Доситеј Новаковић. Више о томе: А. Васиљевић, *Моје успомене*, прир. Р. Љушић, Београд 1990, 53–64.

²⁴ М. Савић, *Школовање српских ђака у Русији и митрополит Михаило*, Живот и дело митрополита Михаила (1826–1898), ур. Д. Стефановић, Београд 2008, 263–270.

²⁵ Месечна стипендија износила је 20–25 рубаља. Сергеј Никитин наводи да је та сума била солидна свота за руског студента, али не и за питомца са Балкана, коме је била неопходна топла одећа и друге ствари: С. А. Никитин, *нав. дело*, 96–97.

²⁶ Архив Србије (даље: АС), Митрополија београдска, 1869/6, [л. 1–2 об]. *Павле Берић и Лазар Богојевић – Митрополит Михаило, Сергејев посад, 15. децембар 1868.*

да траже помоћ са стране, најчешће у виду новца, књига и топле одеће. Њихова судбина била је различита. Неколицина је напуштала школовање због недовољно знања, непримерног понашања или нарушеног здравља, а неки су чак и умирали за време школовања. Изузев оних који су се трајно населили у Русији, већина питомаца се после завршеног школовања враћала кућама и тамо посветила образовању сународника, а поједини су израсли у велике националне раднике који су допринели борби за српско национално питање.

Највише питомаца било је из Кнежевине Србије, и то на првом месту богослова, правника, лекара, историчара, филолога, сликара,²⁷ те инжењера и официра. Питомце који су се школовали са знањем Министарства просвете, српска влада је помагала носећи путне трошкове, трошкове одеће и давала благодетности 80–100 талира.²⁸ По повратку, радили су као професори школа и гимназија, као професори Војне академије и Учитељске школе у Београду, те као професори и ректори Београдске богословије. Најбројнији били су свакако питомци-богослови, а неколицина њих касније је заузимала највиша црквена места, попут митрополита Инокентија (Јаков Павловић), епископа Јеронима (Јован Јовановић-Бришинац), епископа Мојсија (Мојсеј Вересић), епископа Нестора (Никола Поповић) и епископа Никанора (Никола Ружичић).²⁹ Неколицина питомаца касније је обављала дужност старешине Српског подворја у Москви: игуман Теофил, архимандрит Кирил (Живојин Јовичић). Од питомаца, као национални радници, издвојили су се Милош С. Милојевић,³⁰ професор гимназија и управник Другог одељења Београдске богословије, касније командант добровољачког одреда у оба српско-турска рата, и Светозар Марковић,³¹

²⁷ У овом периоду, школовали су се Михаило Борисављевић, Живко Југовић и Благоје Кулић: У. Рајчевић, *Митрополит Михаило и школовање српских сликара у Русији*, Зборник за ликовне уметности 19 (1983) 263–274; исти, *Како су се школовали српски уметници у Русији с краја XIX века*, Свеске 14 (1983) 87–101.

²⁸ АС, МБ, 1862/750, Л. 1–1 об. *Митрополит Михаило – Министарство просвете и црквених дела, Београд, 25. септембар 1862.*

²⁹ Више о школовању богослова: В. Пузовић, *Руски путеви српског богословља. Школовање Срба на руским духовним академијама (1849–1917)*, Београд 2017.

³⁰ Милош С. Милојевић, завршивши Лицеј (1860), даље школовање наставио је на Кијевском универзитету „Св. Владимир“ (1862), односно на Правном факултету Московског универзитета (1862–1865). Због болести напустио је студије: РГИА, Ф. 733, Оп. 147, Д. 311, Л. 143. *Министарство просвете: Одељење за високошколске институције*, 12. јун 1865.

³¹ Светозар Марковић наставио је студије технике у Институту за саобраћајне инжењере у Петрограду (1867–1869): АС, Велика школа, 1, Л. 17. *Коста Цукић – Ректор Велике школе, Београд, 1. јул 1866.*

социјалиста и реформатор. Од питомаца официра издвојили су се Димитрије Ђурић и Сава Грујић.³² На вести о избијању устанака, па рата Србије и Црне Горе против Турске, српски питомци у Русији прекидали су школовање и враћали се у балканске кнежевине „које су звале синове своје на посао“.

Велики број питомаца у Русији чинили су Срби из Босне и Херцеговине. Године 1858, на иницијативу Александра Фјодоровича Хиљфердинга, прва генерација од четири питомца руске владе примљена је у Херсонешку богословију.³³ С годинама, број питомаца се увећавао, а највећи број питомаца стекао је дипломе богослова и лекара. Поједине питомце из Босне и Херцеговине издржавали су добротвори, попут Јована Дреча о коме се старао Хиљфердинг³⁴ и Петра Митровића о коме се старала грофица Антонина Дмитријевна Блудова.³⁵ Међу питомцима, као национални радници истицали су се Илија Ставрић,³⁶ професор и ректор Призренске богословије, па Василије Пелагић,³⁷ оснивач Бањалучке богословије (1866), а од 1868. године агент Московског словенског добротворног комитета и учесник „Невесињске пушке“.³⁸ И учитељи школе у Мостару, питомци Јован Дреч, Јован Лепава и Ђорђе Филиповић, који су за време школовања били део тзв. „Српске општине“ Светозара Марковића, а који су се на позив, због припремања

³² Више о школовању официра: С. Ђукић, *Школовање српских официра у Русији у XIX и првој деценији XX века*, Војно-историјски гласник 1 (2015) 61–76.

³³ На путу их је пратио монах Прокопије Чокорило: А. Ф. Хиљфердинг – М. Ф. Рајевски, *Петроград, 2. јун 1858*, Зарубежне славјане и Россия: документи архива М. Ф. Раевского 40–80 годы XIX века, составили В. Матула и И. В. Чуркина, Москва 1975, 125–126.

³⁴ Ј. Д. Петковић – И. С. Аксаков, *Даниловград, 12. октобар 1876*, Россия и восстание в Боснии и Герцеговине 1875–1878: документи, составили В. И. Косик, Д. Ф. Поплыко, В. М. Хевролина, Москва 2008, 321–322.

³⁵ ГАРФ, Ф. 1750, Оп. 1, Ед. хр. 259-2, Л. 29–30. А. Н. Кудрјавцев – Н. А. Попов, *Сарајево, 6. новембар 1869*.

³⁶ Илија Ставрић, после Београдске богословије, као питомец руске владе, даље школовање наставио је у Кијевској богословији и на Кијевској духовној академији (1861–1865), али студије није успео да заврши: АС, МБ, 1861/967, [Л. 1–2]. *Илија Ставрић и Јован Перовић – Митрополит Михаило, Кијев, 11. јул 1861*. На наговор Симе Игуманова, 1866. године одлази у Призрен као учитељ. По оснивању Призренске богословије (1871), постаје њен професор, а затим и ректор (1873): А. Марковић Новаков, *Православна српска богословија у Призрену (1871–1890)*, Ниш 2011, 195–196.

³⁷ Василије Пелагић, као питомец Московског словенског добротворног комитета, школовао се на Московском универзитету (1863–1866): ГАРФ, Ф. 1750, Оп. 1, Ед. хр. 418, Л. 19. *Биографија Василија Пелагића*; РО ИРЛИ РАН, Ф. 3, Оп. 4, Д. 503, Л. 3–5. М. Ф. Рајевски – И. С. Аксаков, *Беч, 8. април 1863*.

³⁸ ГАРФ, Ф. 1750, О. 1, Ед. хр. 227, 8–8 об. *Василије Пелагић – Московски словенски комитет, Дрезден, 16/28. јул 1869*.

устанка од стране Омладине, вратили у Херцеговину, веома активно су учествовали у догађајима Велике источне кризе.³⁹ Ђорђе Филиповић⁴⁰ помиње се као један од вођа на почетку устанка, а Јован Лепава као близак сарадник А. В. Васиљева, представника Петроградског словенског добротворног друштва у Херцеговини.⁴¹ Турске власти нису благонаклоно гледале на питомце који су се школовали у Русији и невољно су им допуштале да обављају просветне дужности.

Најмањи број питомаца долазио је са простора Старе Србије и Македоније, вероватно јер је њихово школовање форсирано у Београдској богословији, за шта је Русија издвајала новац.⁴² Неколицина која се школовала чешће је уживала стипендије Московског словенског добротворног комитета и похађала московске образовне институције, а по повратку предавали су у Призренској богословији и другим образовним установама. Од питомаца са овог простора, посебно су се издвајали Сава (Ђорђе Бараћ) Дечанац,⁴³ професор и ректор Призренске

³⁹ В. Г. Карасев, *Из историје руско-српских револуционарних веза у првој половини седамдесетих година XIX века*, Историјски гласник 1–4 (1962) 87–109.

⁴⁰ Ђорђе Филиповић, српски револуционар, школовао се у Петроградској богословији (1868–1869) и Медицинском факултету Московског универзитета (1869–1872, 1876–1879). Пре избијања „Невесињске пушке“ до Руса су се пронеле вести да се Филиповић, протеран из Мостара, налази у Никшићу, „да је у стању да оде у Пиву, да подигне народ, јер је наклоњен невесињском покрету“: *Ј. П. Славољубов – Н. П. Игњатијев, 14. март 1875, Освобождение Болгарии от турецкого ига, Том первый, Освободительна борба Южних Славян и Россия 1875–1877, под редакцией С. А. Никитина, В. Д. Конобеева, А. К. Бурмова, Н. Т. Тодорова, Москва 1961, 22–25*; Касније се помињао као главни агент Петра Мркоњића (Петра Карађорђевића) међу устаницима: *А. С. Јонин – А. Х. Жомини, 1. август 1875, Россия и восстание в Боснии и Герцеговине 1875–1878: документы, 36.*

⁴¹ *А. С. Јонин – Н. К. Гирс, Цетиње, 30. мај/11. јун 1878, Россия и восстание в Боснии и Герцеговине 1875–1878: документы, 404–411.*

⁴² Грофица Антонина Дмитријевна Блудова, кнегиња Татјана Васиљевна Васиљчикова и кнегиња Наталија Дмитријевна Протасова спорадично су достављале прилоге за потребе школовања Бугара и Срба из Босне у Београдској богословији: АВПРИ, Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 6678, Л. 3. [*Азијски депарتمان МИД*] – Пуковник Милошевић, 22. март 1860; АВПРИ, Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 6678, Л. 6. [*Азијски депарتمان МИД*] – Пуковник Милошевић, 6. мај 1860; АВПРИ, Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 6678, Л. 7. [*Азијски депарتمان МИД*] – Пуковник Милошевић, 11. јун 1860; АВПРИ, Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 6678, Л. 8. [*Азијски депарتمان МИД*] – В. П. Балабин, 23. април 1862; АВПРИ, Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 6678, Л. 10. *Признаница митрополита Михаила, Београд, 18. мај 1862.*

⁴³ Сава (Ђорђе Бараћ) Дечанац, епископ жички (1889–1913) завршио је Кијевску духовну академију (1867–1871) и исте године постављен за професора и ректора Призренске богословије. Више о томе: Љ. Дурковић-Јакшић, *Епископ жички Сава Дечанац и његов преглед Жичке епархије 1892–1896*, Краљево 1989, 11–15.

богословије, а касније епископ жички, и Јефрем (Јеврем Бојовић),⁴⁴ професор Београдске богословије, а касније епископ шабачки и жички.⁴⁵

Од 1867. године расте интересовање за школовање Срба са простора Хабзбуршке монархије. Претежно се радило о стипендијама руске владе у високообразовним институцијама Кијева и Петрограда. Најбројнији свакако били су питомци-богослови, а као најистакнутији издвојио се Никодим (Никола Милаш), касније епископ далматински. Милаш, на препоруку протојереја Рајевског, а по молби епископа далматинског Стефана Књажевића, као питамац руске владе школовао се на Кијевској духовној академији (1867–1871),⁴⁶ како је сам забележио „како би повративши се послје из Русије могао пренијети међу православне у овој монархији дух православне богословске науке, јер данас код нас влада свугдје римокатолички правац“.⁴⁷ За митрополита Михаила и епископа далматинског Никодима, Руси су забележили да „могу бити названи новим апостолима српске цркве, и да Русија са својим духовним школама није дала друге, поред њих двојице, Србима би они били довољни, и стога, српски народ је у обавези да им вечно буде захвалан“.⁴⁸ Из редова питамаца богослова потребно је поменути и Милана Костића, касније оснивача и ректора Цетињске богословије. Поред богослова, у овом периоду, школовао се и војни кадар, попут Дејана Суботића, сина Јована Суботића, који је остао у руској служби и стекао чин генерала,⁴⁹ као и Милана Савића.⁵⁰ Као питамац руске владе, школовао се у српској школи у Петрограду и Јанко Вукомановић, син Мине Вукомановић, али се тамо разболео од дизентерије и умро.⁵¹

⁴⁴ Јефрем (Јеврем Бојовић), епископ шабачки (1920) и епископ жички (1920–1933), након завршене Београдске богословије одлази на даље школовање у Москву, прво у Московску богословију (1874), па на Московску духовну академију (1875–1879): ГАРФ, Ф. 1750, Оп. 1, Ед. хр. 265, Л. 118. *Јеврем Бојовић – Московски словенски комитет, Москва, 8. децембар 1874.*

⁴⁵ В. Пузовић, *Руски путеви српског богословља. Школовање Срба на руским духовним академијама (1849–1917)*, Београд 2017, 476.

⁴⁶ РГИА, Ф. 796, Оп. 147, Д. 1854, Л. 1–3. *Духовно-школска управа при Св. Синоду – Св. Синод, Петроград, 17. новембар 1866.*

⁴⁷ Н. Милаш, *Аутобиографија. Студије. Чланци*, Дела Никодима Милаша VII, прир. епископ далматински Фотије, Београд–Шибеник 2005, 26–28.

⁴⁸ АВПРИ, Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 12757, Л. 16–38. *Белешка о Србима који су се школовали у Русији, [1912].*

⁴⁹ М. Полит-Десанчић, *Путне успомене*, Нови Сад 1896, 57.

⁵⁰ М. Савић, *У Русији: успомене из године 1871*, прир. М. Јовановић, Руски алманах XX, бр. 16 (2011) 224.

⁵¹ Т. Стефановић Вилоски, *Моје успомене (1867–1881)*, поговор С. Дамјанов, Београд 1988, 80.

С почетка осме деценије XIX века увећан је и прилив питомаца из Црне Горе.⁵² Као стипендисти руске владе и Московског словенског добротворног комитета, стицали су средњошколско и високо образовање, најчешће, у Кијеву, Москви и Петрограду. Највише је било богослова, студената права, медицине и техничких наука. Руси су често имали примедбе на „скандалозно понашање“ питомаца из Црне Горе, углавном, везано за њихове жалбе на мале стипендије, па им је сугерисано „да се угледају на Србе из Шумадије и Бугаре који са много мањом штипендијом много више постижавају“.⁵³ По окончању школовања, најчешће су радили по школама, попут Димитрија Анђуса и Вуке Поповића, студената Московске, односно Кијевске духовне академије, касније професора у Цетињској богословији,⁵⁴ али било је и оних који су се посветили дипломатији, попут Митра Бакића и Анта Гвозденовића. Као питомац руске владе, па Петроградског одељења Московског словенског добротворног комитета, Бакић се школовао на Кијевској и Петроградској духовној академији, затим и на универзитетима у Петрограду и Женеви,⁵⁵ а по повратку на Цетиње посветио се политици и знатан број година провео као посланик Црне Горе у Цариграду.⁵⁶ Поред њега, издвојио се и Анто Гвозденовић, свршени студент Медицинског факултета Московског универзитета, касније генерал-лајтант у руској војсци, а од 1911. године дипломата и

⁵² Више о школовању питомаца са простора Црне Горе: М. Д. Пејовић, *О иселјавању и школовању Црногораца у Русији од XVIII вијека до краја друге деценије XX вијека*, Историјски записи LXXXI (2008) 216–222.

⁵³ ГАРФ, Ф. 1750, Оп. 1, Д. 426, Л. 255–256. *Сава Радоњић – Црногорски питомци у Русији, Цетиње, 15. јун 1874.*

⁵⁴ В. Пузовић, *Руски путеви српског богословља. Школовање Срба на руским духовним академијама (1849–1917)*, Београд 2017, 473, 536.

⁵⁵ Митар Бакић (1852–1903), после завршене Цетињске богословије, школовао се у Кијевској духовној академији (1873–1876), у Петроградској духовној академији (1877), на универзитетима у Петрограду (1877–1879) и Женеви (1879). За то време, уживао је државну стипендију руске владе и стипендију каснијег Петроградског словенског добротворног друштва: РГИА, Ф. 797, Оп. 47, отд. 1. ст. 2. Д. 13, Л. 13–13 об. *Списак студената Кијевске духовне академије из редова странаца 1877. године*; ЦГИА СПб, Ф. 400, Оп. 1, Д. 1а, Л. 1–7. *Списак стипендиста који су током двадесет и пет година стекли образовање на рачун Петроградског словенског друштва (1868–1893).*

⁵⁶ По повратку у Црну Гору био је секретар Министарства иностраних дела, члан Великог суда Црне Горе, посланик Црне Горе у Цариграду (1884–1887, 1890–1903): В. Пузовић, *Руски путеви српског богословља. Школовање Срба на руским духовним академијама (1849–1917)*, Београд 2017, 474.

политичар Црне Горе.⁵⁷ Иначе, у одабиру питомаца из Црне Горе улогу је имао руски конзул у Дубровнику, црногорски митрополит, а често је значила и реч Јована Сундечића,⁵⁸ чији се син такође школовао у Русији.⁵⁹

Уз питомце, школовале су се и српске питомице у Русији. Године 1854. Погодина су из Беча упозоравали да постоји интересовање код Српкиња за школовање у Русији, да просвета може послужити као основни правац пропаганде, те да у Београду већ постоји пансион, основан од стране католика, у коме се српске девојчице школују и удаљавају од православља. Ово писмо резултирало је тиме да су прве четири Српкиње, од новца добротворке из Петрограда, послате на школовање у Русију.⁶⁰ Претпоставља се, да се међу њима нашла и Катарина (Ђорђевић) Миловук,⁶¹ касније прва управница Више женске школе у Београду и оснивач Београдског женског друштва. Деценију касније, за ово питање заинтересовале су се и званичне руске власти. Руска влада је за Српкиње и Бугарке установила три државне стипендије при Фундуклејевској женској гимназији и пансиону Левашове у Кијеву, а 1870. године одлучено је да се број стипендија увећа на десет. Године 1870. тамо су примљене две српске питомице, Лепосава Сретеновић и Милица Предић, које је помагао и Московски словенски добротворни комитет, односно његово одељење у Петрограду.⁶² Исте године, руска царица Марија Александровна и Министарство просвете одредили су две нове

⁵⁷ Анто Гвозденовић (1853–1935), после завршене Цетињске богословије, студирао је медицину на Московском универзитету од 1873. до 1879. године. По завршетку студија радио је као лекар у руској војсци, да би након учествовања у руско-јапанском рату стекао чин генерала-лајтанта. Након повратка у Црну Гору (1911) убрзо постаје близак сарадник и ађутант краља Николе Петровића, а касније и посланик Црне Горе у Вашингтону (1918–1921): *Политика* (4. септембар 1935).

⁵⁸ БАО НМЦГ, Заоставштина Јована Сундечића, 3. *Анто Гвозденовић – Јован Сундечић, Москва, 27. август 1873.*

⁵⁹ БАО НМЦГ, Приновљени рукописи, Ф. 22, 1874. *Азијски департман МИД – А. С. Јонин, 29. јун 1874.*

⁶⁰ НИОР РГБ, Ф. 231/IV, К. 2, Ед. хр. 116, Л. 1–2. *Писмо из Беча о односу Срба према Русији, 6. јул 1854.*

⁶¹ Катарина (Ђорђевић) Миловук (1844–1913), једна од првих српских питомица у Русији, школовала се у Николајевској женској гимназији и на Педагошком институту Ришељевског лицеја у Одеси (од 1863. Одески универзитет): АВПРИ, Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 12757, Л. 16–38. *Белешка о Србима који су се школовали у Русији*. Више о њеном раду: Љ. Станков, *Катарина Миловук (1844–1913) и женски покрет у Србији*, Београд 2011.

⁶² ГАРФ, Ф. 1750, Оп. 1, Д. 66, Л. 19–19 об. *Азијски департман МИД – М. П. Погодин, 3. јул 1870*; ГА РФ, Ф. 1750, Оп. 1, Д. 66, Л. 19–19 об. *Азијски департман МИД – Н. А. Зубков, 7. јул 1870.*

стипендије за Српкиње. На препоруку митрополита Михаила, послате су две питомице у Петроград, Јелена Никетић и Јелисавета Марковић, које су већ наредне године уписале Александровску женску гимназију.⁶³ Оне нису успеле да заврше започето школовање. Крајем 1872. године Треће одељење је открило њихове везе са српским револуционарима у Цириху, па је одлучено да им се ускрати стипендија и врате назад у Београд.⁶⁴

Истовремено, ради повећања броја питомица, у сарадњи руске владе, Московског словенског добротворног комитета и Московске епархијалне управе, радило се на отварању посебне школе и пансиона за јужнословенске питомице при Алексејевском женском манастиру у Москви. Ова иницијатива, која је оцењена као „веома пожељна и корисна“, потекла је од стране Ивана Кировича Кишељског,⁶⁵ Бугарина у руској служби и члана Одеског бугарског настојатељства. Све послове око отварања школе и организације преузео је Московски словенски добротворни комитет, који је, у те сврхе, 27. новембра 1870. године основао Дамско одељење, ради прикупљања прилога и старања о школовању јужнословенских питомица, у циљу стварања просветног кадра за јужнословенске крајеве, нарочито оне под османском влашћу. Уз секретара Нила Александровича Попова, све послове око организације требало је да преузме председница одељења Александра Николајевна Стрекалова.⁶⁶ Отварање нове образовне институције најављено је за 13. октобар 1871. године и за почетак одобрено је дванаест стипендија, шест за Српкиње, шест за Бугарке. Школовање је трајало пет година, а за оне које немају знања руског језика остављена је припремна година. У току школовања похађали су се часови веронауке, математике, историје и географије, основа природних наука и физике, часови руског, матерњег

⁶³ АС, Митрополија београдска, 1870/1068, [Л. 1–2]. Д. А. Толстој – Митрополит Михаил, 29. мај 1870; РГИА, Ф. 733, Оп. 191, Д. 165, Л. 16–18. Четврто одељење Њеног Царског Величанства – Д. А. Толстој, Петроград, 10. новембар 1870; РГИА, Ф. 733, Оп. 191, Д. 165, Л. 43–43 об. Четврто одељење Њеног Царског Величанства – Д. А. Толстој, Петроград, 29. јануар 1872.

⁶⁴ ГАРФ, Ф. 109, Оп. 1а, Д. 597, Л. 6. Извештај Трећег одељења, 23. децембар 1872; П. А. Шувалов – В. И. Вестман, Петроград, 23. јануар/4. фебруар 1873, Уједињена омладина српска и њено доба 1860–1875: грађа из совјетских архива, прир. В. Н. Кондратјева, Нови Сад 1977, 301–302; Ј. Блажић Пејић, Ј. В. Иванова, Писма митрополита Михаила грофици А. Д. Блудовој: прилог проучавању руско-српских односа (1871–1874), Мешовита грађа (Miscellanea) XXXV (2014) 124–126.

⁶⁵ В. А. Долгоруков – М. П. Погодин, 28. септембар 1870, Москва – Србија, Београд – Русија. Друштвене и политичке везе 1804–1878: документи и материјали, II, 242–243.

⁶⁶ ГАРФ, Ф. 1750, Оп. 1, Д. 66, Л. 41–41 об. М. П. Погодин – А. Н. Стрекалова, 19. новембар 1870.

и црквенословенског језика, часови калиграфије и цртања, појања и ручног рада.⁶⁷ Давање стипендија ишло је преко Азијског департмана МИД-а који је својим представницима на Балкану издао упутства за одабир питомица.⁶⁸ Иако је Министарство просвете за потребе ове школе издвајало 2.000 рубаља, Московски словенски добротворни комитет покривао остале трошкове, значајна улога била је и игуманије манастира, Антоније, која је овоме послу била потпуно предана „да и најзахтевнији словенофил не би могао тражити више“.⁶⁹

И док Јован Сундечић ову школу није видео као добро решење због могуће сумње Турске и Аустроугарске да се иза њеног оснивања крије „згодна панславистичка тенденца и распростирање русизма по Југославији“, ⁷⁰ митрополит Михаило је подржао „школовање у духу православља и словенства“ и одлучио да октобра 1871. године у Москву отпрати пет девојака различитог узраста: Катарину Стојковић, Даницу Урошевић, Ану Спасић, Катарину Павловић и Марију Јовановић.⁷¹ За најспособнију означио је Катарину Стојковић, која ће касније и једина наставити даље школовање у Петрограду.⁷² Да српска деца не би заборавила матерњи језик, митрополит Михаило је за библиотеку манастира слао књиге, а питомицама честитке и различите поклоне.⁷³

Како је отварање Велике источне кризе, избијање устанака на Балкану, те српско-турског рата (1876–1877), подигло свест руског јавног мњења за помоћ Словенима, 1876. године број стипендија у школи Алексејевског

⁶⁷ АВПРИ, Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 11313, Л. 57–58 об. *Московски словенски добротворни комитет – П. Н. Стремоухов, 8. јун 1871.*

⁶⁸ *Циркуларна нота Азијског департмана МИД-а руским конзулима у балканским земљама, 25. мај 1871, Москва – Србија, Београд – Русија: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804–1878, II, 240–242.*

⁶⁹ АВПРИ, Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 11313, Л. 10–11 об. *Московски словенски добротворни комитет – П. Н. Стремоухов, 7. новембар 1873.*

⁷⁰ НИОР РГБ, Ф. 239, П. 19, Ед. хр. 33, Л. 1–2. *Јован Сундечић – Н. А. Попов, Цетиње, 27. март 1870.*

⁷¹ НИОР РГБ, Ф. 239, П. 13, Ед. хр. 45, Л. 37–38. *Митрополит Михаило – Н. А. Попов, Крушевац, 1. октобар 1871.*

⁷² Као питомица Петроградског словенског добротворног друштва, Катарина Стојковић је од 1881. до 1884. године похађала Високе женске разреде у Петрограду: Централный государственный исторический архив Санкт-Петербурга (даље: ЦГИА СПб), Ф. 400, Оп. 1, Д. 1а, Л. 1–7. *Списак стипендиста који су током двадесет и пет година стекли образовање на рачун Петроградског словенског друштва (1868–1893).*

⁷³ НИОР РГБ, Ф. 239, П. 13, Ед. хр. 45, Л. 43–44. *Митрополит Михаило – Н. А. Попов, Београд, 25. новембар 1871.*

женског манастира попео се на двадесет.⁷⁴ Већ септембра 1876. године допутовало је осам, а фебруара 1877. године чак деветнаест српских девојчица, које су због ограниченог капацитета морале бити распоређене и у друге образовне установе.⁷⁵ Након Берлинског конгреса, а у тренутку затварања Московског словенског добротворног друштва, у Русији се школовао чак двадесет и седам Српкиња.⁷⁶ Све оне по завршетку школовања, изузев неколицине, која је преминула или се трајно населила у Русији, вратиле су се на Балкан опремљене руским књигама, како би што боље могле да одговоре свом позиву. Већина је радила у просвети, као учитељице, попут Драге Стојковић, која је радила у школи у Врању,⁷⁷ или Милице Предић, која је радила у школи у Видину. Марија Јовановић предавала је руски језик у Вишој женској школи,⁷⁸ а Круна (Драгојловић) Аћимовић предавала је у Учитељској женској школи у Београду. Иначе, по повратку из Русије, Круна (Драгојловић) Аћимовић и Лепосава Бошковић постале су прве студенткиње Велике школе у Београду.⁷⁹

* * *

Да је „образовање најмоћније оружје које се може употребити“ свесни су били представници и званичне и незваничне Русије друге половине XIX века. У то време, издвајана су велика средства за помагање српске просвете, а значајни део одлазио је на школовање питомаца и питомица у Русији. Циљ такве политике било је стварање лојалне интелектуалне елите која ће ширити стечена знања и тиме ојачавати позиције Руске империје међу Србима широм Балкана. То се најбоље

⁷⁴ Е. В. Иванова, *Воспитательное заведение для южнославянских девиц в Москве при Алексеевском женском монастыре во второй половине XIX века*, Русский мир 2012: сборник статей, Москва 2012, 258.

⁷⁵ *Записник са седнице Дамског одељења Московског словенског добротворног комитета, 3. октобар 1876.* Московски словенски комитет и школовање српских и бугарских питомица (1876–1877), прир. Ј. Блажић, Мешовита грађа (Miscellanea) XXXIII (2012) 306–309; *Записник са седнице Дамског одељења Московског словенског добротворног комитета, 7. фебруар 1877.* Исто, 312–313.

⁷⁶ Е. В. Иванова, *нав. дело*, 262.

⁷⁷ РГИА, Ф. 934, Оп. 2, Д. 695а, Л. 7–10 об. *Катарина Стојковић – П. П. Дурново, Врање, 18. јун 1884.*

⁷⁸ Марија Јовановић је 1877. године постављена за професора курса руског језика у Вишој женској школи у Београду: АС, МПс, 1877, IX/189. *Министарство просвете и црквених дела – Катарина Миловук, Београд, 5. септембра 1877.*

⁷⁹ П. Лебл-Албала, *Развој универзитетског образовања наших жена*, Летопис Матице српске 316 (1928) 21.

види из писма питомца Станислава Симића, професора историје и руског језика, у коме Аксакову анализира став српске интелигенције према Русији и наводи да је све последица образовања: „Образујући се на Западу или код куће, гледали су на Русију очима Западне Европе, те тако правог знања о Русији нису имали. Нема сумње да право поимање може доћи само тада, када се на ствар гледа у сопственом светлу, без примеса туђих погледа, другим речима, када се руска књижевност са њеним неисцрпним богатством шири у великој мери међу нашим народом“.⁸⁰ С тим се сложио и питомац Милан Костић који је изјавио да ће „велики корак ка приближењу бити од стране Срба тиме учињен, што ће се питомци у духовној академији у Русији учити. Тиме ће се руски језик међу Србима временом разпрострањивати, а ми ћемо добити неоцењено благо руске, особито духовне литературе“.⁸¹ Без обзира на сва позивања на верско и племенско јединство Срба и Руса, међусобна знања била су веома оскудна, те је ово свакако био један од начина да се она прошире.

⁸⁰ Станислав Симић – И. С. Аксаков, *Крагујевац, 1. мај 1878*, Москва – Србија, Београд – Русија: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804–1878, II, 511–512.

⁸¹ Милан Костић – М. Ф. Рајевски, *Сивац, 29. јун/11. јул 1865*, Југословени и Русија: документи из архива М. Ф. Рајевског 40–80 године XIX века, II, прир. С. И. Данченко, М. Екмечић, В. Крестић, В. Мелик, Д. Петровић-Милојевић, Н. Петровић, Н. Станчић и И. В. Чуркина, Београд 1989, 300–302.

Йована Блажич Пейич

РОССИЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬНЫЙ ВОПРОС У СЕРБОВ (1856–1878)

Резюме

Международная изоляция и изменение внешнеполитического курса после 1856 г., потребовали от Российской империи активизации действий на Балканах. Расширение влияния среди балканских народов, особенно среди сербов и болгар, было для России гарантированным путём для возвращения на европейскую политическую арену. Одним из способов укрепить влияние России в сербском вопросе было просвещение, в частности финансирование образования в России сербов со всех концов Балканского полуострова. Таким образом, создавались потенциальные агенты и образовательные кадры, призванные усилить авторитет России в областях, преимущественно находившихся под турецкой властью. При поддержке российского правительства первые сербские воспитанники отправились в Россию в 1846 г., но организационная и более активная деятельность, началась только после 1856 г. Большинство сербских воспитанников обучались в качестве стипендиатов Министерства просвещения, но некоторые являлись стипендиатами Московского славянского благотворительного комитета и других общественных организаций, как и частных благотворителей, чаще всего из кругов славянофилов. Московский славянский благотворительный комитет, считавший обучение студентов из числа славянских народов одной из своих важнейших задач, играл наиболее активную роль. Он был связан и с государственными воспитанниками и нередко им помогал. Судьба сербских воспитанников сложилась по-разному. Кто-то умер во время обучения, кто-то навсегда остался в России, а часть их после возвращения на Балканы серьёзно посвятила себя национально-освободительной борьбе. Большая часть воспитанников занялась просвещением и образованием соотечественников. На основании большого объёма неопубликованных архивных данных показаны основные направления и главные достижения этого направления российской политики и его реального влияния на развитии сербской государственности.

Ключевые слова: Сербия, Россия, просвещение, воспитанники, Московский славянский благотворительный комитет, митрополит Михаил, Нил Александрович Попов.

Jovana Blažić Pejić

RUSSIA AND EDUCATIONAL QUESTION AMONG THE SERBS (1856–1878)

Summary

The international isolation and change in the foreign policy course after 1856 required from the Russian Empire an active stance in the Balkans. Spreading influence among the Balkan peoples, particularly among the Serbs and Bulgarians, was for Russia a safe path of returning to the European political scene. One of the ways of strengthening the Russian influence on the Serbian question was enlightenment, i.e. partial financing of the education of the Serbs from all parts of the Balkan peninsula in Russia. This enabled the creation of potential agents and the educational personnel, who were invited to strengthen the authority of Russia, primarily in the areas under Turkish rule. With the support of the Russian government, the first Serbian scholars went to Russia in 1846, but organised and somewhat more intensive activity began only after 1856. The majority of Serbian scholars educated in Russia were financed by the Ministry of Education. Some of them also received scholarships from the Moscow Slavic Benevolent Committee and other social organisations, as well as private benefactors, most often from the ranks of Slavophiles. The most active was the Moscow Slavic Benevolent Committee, which considered the education of Slavic students one of its most important tasks. The Committee was connected with state scholars and often helped them. The destiny of Serbian scholars was different. Some of them died during education, some remained in Russia forever, while some – after returning to the Balkans, seriously devoted themselves to the people's liberation war. A larger number of scholars were dedicated to the enlightenment and education of their compatriots. Based on a large number of unpublished archival data, the author presents the main directions and achievements of such Russian policy and its real influence on the development of Serbian statehood.

Keywords: Serbia, Russia, enlightenment, scholars, Moscow Slavic Benevolent Committee, metropolitan Mihailo, Nil Alexandrovich Popov.